

Lenigheid gevraagd in arbeidsvraagstukken

Ronald Batenburg*

In dit nummer van het Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken is een divers palet van artikelen opgenomen. Het demonstreert daarmee weer goed de lenigheid van een schijnbaar specialistisch tijdschrift. De arbeidsvraagstukken in dit nummer gaan over zelfstandigen zonder personeel, mantelzorgers, bijna-gepensioneerden, ouderen en jongere werklozen, en deeltijdwerkende Vlamingen. En ze worden bekeken vanuit de mensen zelf, hun bazen (voor zover zij die hebben) en de instanties die hen proberen te helpen of juist daarin tekortschieten.

Dit nummer begint voor de verandering met de rubriek CBS-berichten, waarin Van der Torre en Dirven de recente cijfers en inzichten geven over de arbeidsbeleving van zzp'ers. De resultaten sluiten aan bij wat waarschijnlijk de algemene indruk is van het werken als zzp'er: het is zwaar, onzeker, maar ook gevarieerd en bevredigend. Het beeld achter de cijfers is dat van een nieuwe generatie op de arbeidsmarkt die anders naar haar werk en ontwikkeling kijkt. Zelf niet van deze generatie, hoor ik vaker van jongeren dat zij niet beter weten dan dat in veel sectoren (a) de banen niet voor het oprapen liggen en (b) banen voor bepaalde tijd zijn. Banen zijn als klapstoelen, om een beeldspraak te gebruiken. Ze bestaan voor tijdelijk gebruik, kunnen voor hetzelfde geld ingeklapt blijven nadat ze bezet zijn geweest, en ze zijn gemakkelijker te vervangen dan de lederen fauteuils die bij wijze van spreken de banen oude stijl typeren. In dat opzicht is de spreekwoordelijke bank waarop werknemers zitten, als er even geen werk is of projecten zijn, een situatie die tussen de klapstoel en fauteuil in zit. De vraag is echter welke onzekerheid erger is: de wetenschap dat een baan na korte tijd alweer afloopt, of de onzekerheid wanneer een baan weer verder gaat lopen als die tijdelijk stilstaat. Dan heeft het voordeel van het bankzitten als zzp'er nog dat de onzekerheid meer binnen de eigen invloedssfeer lijkt te liggen. Zoals het mooie boekje *Bankzitten* van oud-redactielid Fabian Dekker (dat vorig jaar verscheen) laat zien, is onzekerheid een last maar ook een prikkel om te ondernemen. Binnen de ogenschijnlijk hyper-competitieve arbeidsmarkt weten jonge werklozen en zzp'ers dat het aankomt op het zich onderscheiden, risico's nemen en suboptimale banen werven die mogelijk tot betere banen kunnen leiden. Dat is op zich geen pleidooi voor het zelfstandige ondernemerschap of het bagatelliseren van het probleem van de jeugdwerkloosheid. Maar wel voor het beter ondersteunen van de komende generatie arbeidsmarktbetreders. Ook zij weten al wellicht niet beter dan dat de huidige arbeidsmarkt lastig en veranderlijk is. Maar door ouders, en ook door scholen en vervolgopleidingen, wordt primair

* Ronald Batenburg is redactievoorzitter van het Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken. E-mail: r.batenburg@nivel.nl.

uitgegaan van een 'pijplijn', een vaste route van school naar baan, met strakke carrières als schoolvoorbeelden. De voorwaarde daarvoor is evenwel de eerste stap om die route te kunnen gaan volgen, het krijgen van een eerste baan die zorgt voor werkervaring. Werkervaring is een voorwaarde voor het vinden van een baan, hetgeen steeds meer parten gaat spelen naarmate de tijd tussen schoolverlaten en arbeidsmarktintrede langer duurt. Uiteraard zien de pijplijnen in verschillende sectoren er verschillend uit. Smalle pijplijnen van specialisten lijken gunstig zolang er sprake is van meer vraag dan aanbod, maar brede pijplijnen van generalisten in de beginfase van de loopbaan zijn soms gunstiger vanwege een brede inzetbaarheid. Het woordje 'soms' kan daarbij niet worden vermeden, omdat het nadeel van een generieke opleiding is dat men van veel maar een beetje weet. Gold vroeger nog het adagium dat een wetenschappelijke opleiding je tot een academisch gevormd persoon maakt 'waarmee je overal terecht kan', zelden wordt dit nog aangehaald omdat daarvoor zowel de vraag als het aanbod op 'de' arbeidsmarkt te veel is veranderd.

Wanneer we zo functioneel en marktgericht kijken naar banen en opleidingen, lijken we gemakkelijk te vergeten dat werk deel uitmaakt van het leven van mensen; en dat dat leven misschien nog wel meer de loopbaan van iemand bepaalt dan de verhoudingen op de arbeidsmarkt. Het is begrijpelijk dat onderzoekers en beleidsmakers daar niet altijd bij stilstaan omdat het de complexiteit onmogelijk groot maakt van datgene wat we willen begrijpen, sturen en verbeteren. Maar de bijdrage over mantelzorg en arbeid van Mattijssen en anderen in dit nummer zet de flexibiliteit van werknemers wel in een ander daglicht. Ook hier wordt met cijfers en statistische analyses het vraagstuk aangepakt, wat nu de beste arbeidsvoorwaarden of -omstandigheden zijn voor mensen die voor een naaste moeten/willen zorgen. Dat hieruit naar voren komt dat flexibele werktijden en een minder lange werkweek een rol spelen, is een uitkomst die te verwachten was. Maar dat een goede en langdurige werkgever-werknemer-relatie even belangrijk is, zet aan het denken in relatie tot de hiervoor besproken flexibiliteit en onzekerheid op de arbeidsmarkt. Zal het in de komende jaren niet (nog) veel moeilijker worden om mantelzorg en werk te combineren als er dus steeds minder langdurige arbeidsrelaties zijn? Of biedt de flexibiliteit van de 'nieuwe' werknemers vanuit de privésituatie juist een betere uitgangspositie van 'mantelzorgen'? Het zijn ingewikkelde vragen waar deze bijdrage toe aanzet, en een pleidooi om de betekenis van werk op de fundamentele onderzoeksagenda te houden zoals redactie-collega Rudi Wielers dat al sinds jaar en dag doet.

Heel aardig sluit de bijdrage van Goudswaard en anderen in dit nummer hier bij aan. De vier auteurs droegen bij aan de SER-verkenning 'Persoonlijk pensioenvermogen met collectieve risicodeling'. Aanleiding en achtergrond van deze verkenning, en ook dit artikel, zijn de thema's die hiervoor zijn genoemd. De diversiteit van banen en werkposities onder werkenden (een beter woord dan werknemers in veel gevallen) is zodanig toegenomen dat de roep om maatwerk ook is doorgedrongen in de 'betonnen gebouwen' van de pensioenwereld. Die diversiteit komt vanuit verschillende hoeken zoals we hebben aangestipt, namelijk waaiers aan arbeidsmarkt-zakelijke verhoudingen als evenzoveel persoonlijke en privéafwegingen van werkenden zelf. Het wekt eigenlijk verbazing (en zou dat zeker doen onder de jongere generatie voor zover die hierover al nadenkt) dat deze verkenning nu pas plaatsvindt. Maatwerk en het inspelen op

verschillen tussen mensen en hun situaties is een fundament van het marktdenken, maar het onbedoelde gevolg is of daarmee ook het collectieve goed of welzijn gediend is. Deze tegenstelling is bij uitstek bepalend voor zo'n kolossaal, ingewikkeld en precair stelsel als dat van de pensioenen, dat alleen al vanwege de decennia opgebouwde structuren en middelen als een olietanker is die maar heel langzaam bijgestuurd kan worden. Het combineren van het beste van beide werelden (persoonlijk pensioenvermogen met collectieve risicodeling) is dan ook het perspectief van de auteurs, waarbij het spannend wordt hoe de komende decennia die nieuwe generatie werknemers en hun naasten zich willen en kunnen gaan voegen naar een nieuw stelsel.

Of sturing en beleid werkt of zal werken, is ook waar het in de bijdrage van Borghouts-van de Pas om draait, maar dan met betrekking tot werkloosheid – het onvrijwillige zitten op banken of klapstoelen. Ook in dit artikel wordt beleid gedegen tegen het licht gehouden, als systeem, maar ook met betrekking tot waar het uiteindelijk toe moet leiden: ondersteuning van personen wiens werkzame leven noodgedwongen stilstaat en die de arbeidsmarktkansen (nog) niet hebben kunnen grijpen. Het zogenaamde Van-Werk-Naar-Werk-beleid (of: perspectief) in Nederland gaat uit van wat we hiervoor al benoemden als essentieel voor beginnende en onderbroken loopbanen, namelijk dat arbeidservaring de loopbaan openzet of openhoudt. Ook hier kan men zich afvragen waarom het zo lang heeft geduurd voordat is ingespeeld op dit belangrijke mechanisme, maar ook hier vormen bestaande verhoudingen en belangen grote barrières. Het nader onderzoek dat de auteur bepleit naar de potentiële effectiviteit van het Van-Werk-Naar-Werk-trajecten of de infrastructuur is terecht, maar zou gelijk op moeten gaan met het daadwerkelijk implementeren daarvan om te voorkomen dat de prikkels om hieraan mee te doen de werkgevers niet bereiken en dat ze in beleidstukken blijven steken.

Dit nummer van TvA sluit af met een Vlaamse bijdrage. Sinds jaar en dag is TvA een Nederlands-Vlaams tijdschrift, wat bijzonder blijft; alhoewel het niet altijd lukt de juiste balans in redactiesamenstelling en bijdragen te waarborgen. In het artikel van Horemans komen vele thema's terug waarop in de andere artikelen wordt ingezoomd, want de keuze van mensen om in deeltijd te gaan werken hangt ook samen met de loopbaanfase, de leeftijdsfase en wordt door individuele keuze én systemen gestuurd. Dat het onderwerp in België volgens de auteur onderbelicht is wordt nu goedge maakt, en de uitkomsten zijn even ontvullend als voer voor verder denken. Niet direct te verwachten was dat Belgen vooral vrijwillig in deeltijd werken en dat het vooral ouderen zijn die eerder of bewust afbouwen maar dan niet tot het niveau van kleine deeltijdbanen die in Nederland relatief veel bezet worden. Waar falend arbeidsmarktbeleid vaak het onderwerp is van debat, en ook in TvA als onderwerp regelmatig terugkomt, wordt interessant genoeg in dit artikel getoond dat er in België een logisch beleid is dat deeltijdwerkers juist goed ondersteunt. Zonder een positief nummer per se positief te laten eindigen, als in een film waar alles toch weer goed komt, maakt deze laatste bijdrage de cirkel mooi rond. Het 'kijken bij de burens' stimuleert de lenigheid en nieuwsgierigheid om vanuit verschillende perspectieven de arbeidsvraagstukken te blijven benaderen.